

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ
ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА МУЗИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені П. І. ЧАЙКОВСЬКОГО**

СОКОЛОВА АЛЛА ВІКТОРІВНА

УДК 7.011 : 930.85](410+477)

**ВІЗАНТІЙСЬКО-ЛИЦАРСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН У
РЕЛІГІЙНИХ І ТВОРЧИХ ТРАДИЦІЯХ БРИТАНІЇ-АНГЛІЇ ТА
РУСИ-УКРАЇНИ**

Спеціальність 26.00.01 – Теорія та історія культури (мистецтвознавство)

АВТОРЕФЕРАТ
на здобуття наукового ступеня
доктора мистецтвознавства

Київ – 2021

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Роботу виконано на кафедрі теоретичної і прикладної культурології Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової Міністерства культури та інформаційної політики України (Одеса).

Науковий керівник: доктор мистецтвознавства, професор
Маркова Олена Миколаївна,
Одеська національна музична академія імені А. В. Нежданової Міністерства культури та інформаційної політики України, завідувач кафедри теоретичної і прикладної культурології

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, старший науковий співробітник
Немкович Олена Миколаївна,
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України, завідувач відділу екранно-сценічних мистецтв та культурології

доктор мистецтвознавства, професор
Зосім Ольга Леонідівна,
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв Міністерства культури та інформаційної політики України, професор кафедри академічного і естрадного вокалу та звукорежисури

доктор культурології, доцент
Яковлев Олександр Вікторович,
Київська муніципальна академія естрадного та циркового мистецтв Департаменту культури Київської міської державної адміністрації, ректор

Захист відбудеться «27» квітня 2021 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.005.02 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук у Національній музичній академії України імені П. І. Чайковського, м. Київ, вул. Архітектора Городецького, 1-3/11, четвертий поверх, фойє Малого залу.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського за адресою: м. Київ, вул. Архітектора Городецького, 1-3/11.

Автореферат розіслано «___» березня 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат мистецтвознавства

Н. О. Швець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження зумовлюють кілька чинників. По-перше, культурно-мистецькі явища ХХ–ХХІ століть набули оновлених ознак неоренесансних і неоготичних тенденцій, пов'язаних з традиціями духовного служіння. Цінності минулих епох, зокрема Середньовіччя й Ренесансу, протистоять раціоналізму Нового часу, сповнюючись національного і загального змісту. Наприкінці ХІХ століття Поль Валері у праці «*Notion générale de l'art*» писав про повернення до традиційних базових устоїв ХІV–ХVІ століть. Починаючи з 2010-х років, «неоготичне» наповнення ХХІ століття стало предметом активних наукових дискусій.

По-друге, зацікавлення контактами «острівної» культури Британії-Англії і материкової України зумовлене увиразненням паралелей з епохою модерну-авангарду початку ХХ століття, а також увагою західних дослідників до історії Візантії, їх прагненням переосмислити події часів імперії. Крім того, виявлено особливі ренесансно-барокові складові в культурі ХVІІ століття («шекспірівська» й «могилянська» епохи), затінені драматичними подіями цивільних безладів та війн у Британії-Англії і в Русі-Україні. Привертає увагу й історична синхронність процесів розквіту культури протягом першої половини ХVІІ століття у цих країнах, зокрема: кромвелівська революція в Англії й антипольська війна в Україні, нетривала політично-культурна стабільність в часи англійської Реставрації, яку можна порівнювати з тим, коли наприкінці ХVІІ–ХVІІІ століть Україна у складі Московії мала воєнно-політичну автономію й самостійне культурне значення.

Художнє буття Британії-Англії та Русі-України характеризується синхронним розквітом хорової культури, традиційно емблематичної для України. З розвитком інструментальної музики у ХХ столітті хорове мистецтво не втрачає своєї ролі в українській культурі. В англійській хоровій музиці, представленій митцями світового рівня (Дж. Тавенер, Дж. Раттер), відроджується британський «ген» музичного мислення, що протистоїть інструментальній творчості в Англії першої половини ХХ століття, набувши розвитку у вокально-хоровій творчості потужної трійки Е. Бріттен – М. Тіппетт – У. Уолтон.

Культурологи й мистецтвознавці досить часто вдаються до розгляду культурних відносин між націями, територіально, державно й релігійно відокремлених одна від одної. Так, наприкінці ХХ століття в суспільстві пробуджується особливий інтерес до релігії, її ролі в житті суспільства, зокрема увагу дослідників привертають витoki християнства, його вплив на розвиток культури. На цій хвилі своєрідного духовного відродження актуалізувались дослідження у сфері візантистики: йдеться про ґрунтовні праці, створені такими англійськими вченими, як Е. Гіббон, Р. Грегорі, М. Летс, Р. Лопес, Д. Ніколь, Т. Райс, Д. Райс, К. Сігаар, Д. Шпільфогель, Дж. Харві. Українські дослідники О. Муравська, Н. Сиротинська, І. Юдкін характеризують зв'язки Франції, німецького світу й України в епоху Середньовіччя й до ХVІІ століття. С. Перевезенцев, Б. Рибаків виявляють паралелі між культурою Британії-Ірландії і Візантією в епоху Середньовіччя-Ренесансу. Відомо, що візантійські традиції збереглися в Європі до

цього часу, однак вони не набули ґрунтового осмислення й систематизації, культурно-мистецької конкретизації в українській, російській, англомовній літературі, не стали предметом наукових досліджень.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Тему дисертації узгоджено з планами наукової роботи кафедр теоретичної і прикладної культурології, теорії музики й композиції, з Перспективним тематичним планом науково-дослідної діяльності Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової, зокрема з темою № 6 «Джерелознавство та історіографія в контексті музикознавчого дослідження». Тему дисертації «Візантійсько-лицарський культурний феномен в релігійних і творчих традиціях Британії-Англії та Русі-України» затверджено Вченою радою Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової (протокол № 7 від 25.12.2015 року).

Формування наукової проблеми, нове розв'язання якої отримано в дисертації. У роботі розглянуто проблему становлення наукової концепції розвитку Британії-Англії й Русі-України, пов'язаних генезою візантійського православ'я й активним місіонерством в Русі британсько-ірландських ченців, а також князівськими шлюбними відносинами в часи Середньовіччя, збереженням лицарсько-аристократичного ядра націй доренесансної доби. Це набуло пролонгації в бутті Англії й України Нового часу, активізувалось в культурній пам'яті як візантійський фон історичного розвитку цих країн і їхніх народів.

Мета дослідження – виявити історичні взаємодії Британії-Англії й Русі-України, починаючи від спільних візантійсько-християнських засад неподіленої церкви до ХІХ століття, спираючись на лицарсько-аристократичні внутрішні культурні відносини в кожній із цих націй.

Своєрідність хронологічного періоду, обраного для дослідження, потребує обґрунтування термінологічних визначень щодо національно-державних показників національного буття, оскільки в цей час відбулись трагічно-драматичні зміни в етнічному складі країн. Так, протягом VII – ХІІ століть кельтське населення (брити, ірландці, шотландці) у Британії було витіснене внаслідок завоювань норманів-англів. У період війн Червоної і Білої троянд, а згодом і революції О. Кромвеля англійці становили більшість населення, Британія справді стає Англією. Відповідно, у Київській Русі упродовж ХІІІ – ХІV століть формується уявлення про Русь-Україну, протягом ХVІІІ – ХІХ століття закріплюється уявлення про значимість української нації, у ХХ столітті – Україна стає державою.

Завдання дослідження:

— визначити національну своєрідність Європи в епоху Середньовіччя, розкрити унікальні умови розвитку християнських цінностей в їх конкретних національних проявах;

— виявити закономірність «візантійського впливу» на культурні здобутки Британії-Англії і Русі-України від початків християнства й формування націй до ХVІІ століття;

— уточнити етапи становлення релігійно-культурних відносин Британії і Візантії в епоху Середньовіччя;

— дослідити динаміку культурних, торговельних і релігійних зв'язків між

Візантією і Британією в епоху Середньовіччя;

— визначити сутність салонно-духовної естетики Візантії, яка визначала характер театральної культури, світське й духовне начало візантійського театру;

— дослідити духовне танцювальне мистецтво в культурі Візантії, його вплив на європейський Схід і острівний Захід;

— розглянути язичницькі віросповідні принципи, що зумовили раннє прийняття християнства у Британії, окреслити ранні форми християнського буття у Британії й у слов'янському світі;

— виявити вплив містицизму друїдів на давні західні православні основи, їхню причетність до «білої магії», що найбільш повно розкрилась у військовій діяльності героїв Київської Русі і козаків-характерників;

— розкрити православні засади духовної культури Британії-Англії, зумовлені позицією неподіленої церкви IV–XI століть, що набула продовження у творчості філідів і бардів, аж до XVII століття, а також у протосалонній культурі англійських масок;

— визначити внесок ірландців-британців у світову музичну культуру і роль чернечої вченості в культурному бутті Британії і Візантії;

— виявити кельтській фактор у бутті України, вияв кельтсько-бритських традицій у творчості українських письменників;

— усвідомити зв'язок британського християнства з православ'ям протягом XVII–XIX століть;

— дослідити антично-язичницькі й християнсько-містичні корені маскових і маскарадних дійств у східних і західних православних традиціях;

— встановити, що англійські маски здійснювались з дотриманням політично-виховних норм поведінки в аристократичних колах, ґрунтувались на визнанні їх національної емблемності для різних верств, на зіставленні з протосалонними зібраннями імператорського візантійського «театру» й ранніми салонними зібраннями французької аристократії;

— здійснити порівняний аналіз композиції «Вечорниці» П. Ніщинського та англійської маски;

— простежити лицарсько-торговельні традиції Київської Русі в поведінковому комплексі українських чумаків і паралелі з поведінковими стереотипами лицарства на Заході, заснованими на традиціях придворної культури й імператорських бенкетів у Візантії;

— здійснити порівняння основних ознак українського шляхетства й британсько-англійських аристократичних верств, виявити їх спорідненість із християнсько-візантійськими принципами служіння в системі «гармонії влад».

Об'єкт дослідження — культурно похідні явища й події, артефакти буття британсько-англійської й української націй від часів візантійського православ'я; різноманітні контакти й історичне відокремлення кельтсько-германського й східнослов'янського ареалу, починаючи від I–III століть до XIX століття.

Предмет дослідження — православно-візантійські релігійно-культурні зв'язки бритів-кельтів та їх завойовників англів з давньоруськими, а надалі з українськими етносами-націями від IV–V до XIX століття, особливі ознаки ли-

царсько-аристократичних спільнот Британії-Англії і боярських, а надалі — козацько-шляхетських верств Київської Русі й України.

Методологія дослідження ґрунтується на: базових положеннях історико-культурологічних концепцій М. Бердяєва й С. Кримського, О. Лосєва й П. Флоренського, герменевтичних розробках С. Аверинцева, Т. Акиндінової, С. Алексашина, А. Амброза, Б. Асаф'єва, А. Афанасьєва, В. Бідзіля, О. Білецького, К. Биркіна, Левассера де Боплана, Ф. Боссана, В. Боткіна, М. Бубнова, П. Бутурліна, Л. Виноградова, А. Галаніна, Е. Гіббона, В. Голобуцького, Н. Горюхіної, В. Гусєва, Л. Гумільова, М. Данилушкіна, В. Даля, І. Дзюби, І. Забеліна, П. Зайцева, О. Зосіма, В. Зубара, А. Іваницького, П. Іванова, О. Колесника, І. Коляди, О. Козаренка, В. Личковаха, О. Маркової, О. Муравської, О. Рощенко та інших; музично-культурологічних проєкціях вчення Б. Асаф'єва в Україні. Важливими для здійснення дослідження стали праці таких англійських вчених, як М. Батлер, Д. Бевінгтон, Г. Бентлі, Д. Берко, Ч. Береза, Д. Бері, К. Бернард, М. Бідлл, К. Біне, К. Бланкі, Д. Блоу, К. Боуен, М. Боуман, М. Бранхам, Ш. Браун, Г. Брук, Т. Брюс-Митфорд, Е. Гіббон, Д. Карні, У. Кервін, Т. Кехилл, А. Кемерон, Л. Кемпбелл, М. Летс, Р. Лопес, К. Макколган, Д. Николь, Д. Райс, Т. Райс, К. Сігаар, П. Форд, К. Серуллі, У. Чарльз, О. Чедвік, Е. Чемберс, А. Харві, П. Холбрук, Д. Шпильфогель та інші.

Принципово важливим у роботі є відновлення для сучасників морального статусу аристократичних верств націй, у середовищі яких за певних історичних обставин сформувався соціальний прошарок лицарства як фундатора й гаранта буття націй в жорстких умовах середньовічних-ренесансних воєн і релігійно-громадянських протистоянь. Прогресивні настанови в європейській свідомості Нового часу ґрунтувались на приниженні-ігноруванні культурних досягнень аристократії, яку вважали «паразитуючим гнобителем народу». Таке спотворення історичної правди під впливом революційно налаштованих верств спричинило неадекватну оцінку історичних героїв і правлячих національних інститутів. В описах Запорізької Січі зазвичай ігнорували відомості про «недемократичне» обрання гетьманів, акцентуючи тільки на особах з великокнязівських і царських родів.

Подібні настанови трапляються й у працях з історії Англії, зокрема автори часом виправдовували криваві дії Кромвеля їх «політичною прогресивністю», замовчуючи вандалізм винищення бардів, носіїв британсько-ірландської культурної традиції, сформованої під впливом візантійського православного служіння.

Теоретико-методологічні засади дослідження охоплюють комплекс методів, принципів і підходів загального й спеціального характеру, їх міждисциплінарний зв'язок, що забезпечує об'єктивність і достовірність результатів дослідження. Комплексний характер методології передбачає поєднання культурологічного, історико-типологічного, герменевтичного, мистецтвознавчого, культурознавчого й філософсько-естетичного підходів.

Аналіз процесу формування типологічних ознак в Україні в контексті англо-бритської культури передбачає такі **засади дослідження**:

— *міждисциплінарний* метод надає можливість відобразити інтегративні тенденції в мистецтвознавстві, культурології, естетиці, філософії, історії музики, історії світової та української культури тощо, а також всебічно осмислити матеріал і здобути нове знання з досліджуваної теми;

— *історико-культурологічний* підхід пов'язаний з комплексним дослідженням функцій, засадничих законів розвитку культури в конкретній історичній зумовленості своєрідністю буття націй;

— *генетичний* метод дає змогу розглянути етапи формування конкретної події в різних культурних зрізах;

— *контекстуально-аналітичний* метод передбачає характеристику певних творів, стильових тенденцій, різних інтерпретацій композицій, культурної місії мистецтва та його регіональних проявів у бутті нації;

— *герменевтичний та етимологічний* методи надають можливість розкрити духовно-сміслову сутність концепцій.

Теоретичну основу дисертації становлять дослідження з таких проблем:

— культурно-історична взаємодія Британії-Англії і Русі-України, витоки, формування і розквіт протосалонної культури в Британії-Англії (Б. Асаф'єв, Д. Геанакопос, Е. Гіббон, Д. Данлоп, Дж. Дарроуз, О. Демус, Р. Дженіксон, М. Зубар, М. Летс, Д. Лопес, О. Ніколь, Х. Магуайр, М. Mango, А. Маркопулос, Р. Міншалл, О. Муравська, К. Сігаар, М. Поляковська, Т. Райс, Д. Райс, С. Рансимен, Е. Фріман, Дж. Харріс, А. Харві, Т. Шпільфогель, Р. Еттінгхаузен, Дж. Еш та ін.);

— культурні традиції, зумовлені віросповідальними й науково-філософськими принципами світосприйняття: С. Аверінцев, Д. Андросова, Ф. Бекон, О. Білецький, Л. Боровиковський, О. Белов, Т. Грегорі, І. Зінків, А. Іваницький, Дж. Келлі, М. Клейтон, Л. Корній, О. Козаренко, П. Куліш, М. Леттс, П. Лівелін, Т. Ліванова, Г. Літаврін, Д. Лихачов, В. Лихачова, В. Личковах, О. Муравська, О. Камінська-Маркова, О. Кроуфорд, Р. Оргель, С. Оргель, В. Пропп, Б. Равельхофе, О. Рафальський, О. Рощенко, П. Сас, А. Скальковский, А. Скорик, Р. Стронг, Б. Сюта, Е. Уілсон-Діксон, П. Флоренський, В. Уколова, Е. Холл, А. Хорошевський, Е. Чемберс, С. Черасано, Н. Чечель та ін.);

— специфіка виявів етносу-нації в культурі й мистецтві (М. Боуман, Ч. Брук, В. Даль, І. Джентлз, Л. Гумільов, О. Зосім, О. Козаренко, Б. Діля, І. Дзюба, І. Забелін, Е. Ерлі, У. Еберхард, Т. Еліот, П. В. Елліс, Х. А. Еванс, Х. С. Еванс, В. Єрохин, П. Зайцев, В. Зубар, А. Іваницький, П. Іванов, Т. Кехілл, О. Колесник, Л. Корній, В. Ключевський, П. Куліш, Ю. Кухаренко, В. Личковах, О. Маркова, М. Мішалов, С. Пігготт, О. Рощенко, Н. Савушкіна, Б. Сюта та ін.);

— релігійно-міфологічні начала в культурі, зокрема музиці: (Т. Акиндінова, Д. Андросова, М. Бердяєв, А. Грей, Л. Гумільов, О. Зосім, М. Козлов, Д. Лаертський, Т. Лівій, О. Лосєв, Лукіан, О. Маркова, Е. Міалл, Я. Маркович, О. Мишанич, В. Пропп, О. Рощенко, Х. Шиманські, А. Філіпс, П. Флоренський, Д. Харман, С. Цветков);

— психологічно-естетичні засади дослідження культуротворчості (П. Валері, Л. Орел, М. Попович, Д. Наливайко, Дж. Норвич, Ю. Петухов, Д. Раєвський, Д. Райс, Т. Райс, К. Шарп та ін.).

Наукова новизна роботи зумовлена результатами, отриманими у процесі вирішення визначених завдань.

У дисертації вперше:

1) порушено проблему співвіднесення культурних досягнень Британії-Англії і Русі-України від дохристиянського періоду, епохи Середньовіччя і до XVIII століття включно, зумовленого православно-візантійськими традиціями неподіленої церкви, укоріненими у Британії протягом IV–V століть і в Русі упродовж IX – X століть, які сприяли формуванню Оксфордського (тракторіанського) руху в XIX столітті;

2) розкрито багатогранні контакти Британії і Візантії, які спочатку ґрунтувались на православній проповідницько-просвітницькій діяльності ірландців-бритів, як складовій служіння християнській вірі і християнським ідеалам, а надалі — на поширенні їхньої концепції в середовищі германців і слов'ян, про що свідчать дипломатично-релігійні контакти Русі і Британії;

3) охарактеризовано православну спадщину Британії в контексті драматичних подій в результаті англо-норманських завоювань, а далі й знищення значної частини кельтського населення Англії під час англійської революції на чолі з О. Кромвелем;

4) розкрито роль британсько-кельтських проповідників у хрещенні Русі, що зумовило специфіку *церковного музичного інструменталізму* руського православ'я, а також пустельницький принцип духовного служіння в Печерській лаврі, сформувало традиції вченого британського чернецтва для західноруської і східноруської церков, для пустельництва Паїсія Величковського у XVIII столітті з пролонгацією у XIX століття;

5) охарактеризовано високу культуротворчу активність імператорського двору й аристократичних кіл Візантії, що співвідноситься з державно-ієрархічними принципами королівського двору й аристократії Британії-Англії і Русі-України, де чітко усвідомлювалась монархічна сутність імператорської влади як цілісності духовного й державного факторів, з одного боку, і військового республіканізму для патриціанських і лицарських кіл, з іншого;

6) розкрито спадкоємність у творчості мандрівного філософа Г. Сковороди традицій «вчених мандрівників» чернечо-проповідницьких кіл Британії-Ірландії, бардів, які, починаючи з XI століття, емігрували до Візантії, розселились у православних країнах, поширюючи греко-візантійські знання у слов'янському світі епохи Ренесансу;

7) визначено паралелі музичного інструменталізму Британії й Русі-України, що виявились у співочих і поетичних жанрах, зокрема в героїчних поемах Британії і билинах-думах, дотичних до типових образів чернечої вченої поезії, у творчості бардів-філідів у Британії-Ірландії та кобзарів-бандуристів в Україні, за аналогією до «чорної» балади у британсько-англійській і українській пісенно-баладній спадщині;

8) проаналізовано англомовні праці з питань зародження англійської маски й українських вечорниць від друїстичних зібрань, язичницького святкування сатурналій і протосалоних візантійських придворних бенкетів і зібрань аристократів філософсько-інтелектуальних кіл;

9) розкрито паралелі між воєнно-торговельними операціями українського чумацтва і подібними акціями середньовічних лицарів-хрестоносців, а також спадкоємність в державно-репрезентаційних воєнних діях «торгових гостей» в Київській Русі, суспільний статус яких співвідносили із князівсько-боярським, а рівень соціального призначення підтримувався вмінням безоглядно «гуляти» після закінчення торговельно-воєнних дій.

Поглиблено і розширено:

10) уявлення про варягів-найманців слов'янського і британського походження, які становили ядро імператорської гвардії у Візантії, що пояснює ставлення до варягів в Давньому Києві і відповідає концепції Б. Рибаківа про венедсько-слов'янську основу етносу варягів;

11) уявлення про спадкоємність британсько-англійських і українських танцювальних начал від «дематеріалізуючої політності» греко-візантійської церковної хореографії до іконоборчого періоду, збереженого в галіканстві, це набуло продовження у благородно-лицарських зібраннях Британії-Англії (жанр маски) й України (шляхетські вечорниці);

12) розуміння кельтської етнічної присутності в Україні: по-перше, щодо православних національних традицій; по-друге, за аналогією до сталого структурного «військового парламентаризму»; по-третє, в музичній емблематичності кантового співу, який в інтервально-змістовному наповненні більше споріднений із британсько-англійським гімелем, ніж з церковно-співочими аналогами Франції, Грузії й Новгород-Московії.

Основні географічні ареали дослідження — Британія-Англія в її взаємозв'язках з культурою Русі-України I–XIX століть.

Матеріал дослідження — довідкова й історично-описова література, зокрема англомовні джерела, музичні нотні записи й аудіо- та відеозразки.

Теоретичне значення отриманих результатів зумовлене актуалізацією дослідження релігійно-культурних паралелей в розвитку націй і країн, територіально розділених, але культурно генетично споріднених.

Матеріали дисертації, її основні положення й висновки можуть бути використані для подальших досліджень з теорії та історії культури в її соціально-культурологічному аспекту, культури Великобританії та України Нового і Новітнього часів, національно-релігійних стимулів їхнього розвитку, мистецько-культурної спадщини представників слов'янського культурного регіону та Британії-Англії.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його матеріали можуть бути використані у навчальних курсах закладів вищої освіти, зокрема з «Історії зарубіжної культури», «Історії культури України», «Музичної культурології», «Історії музики», «Історії української музики», для написання відповідних розділів у навчальних посібниках з теорії та історії культури, історії світо-

вої та української музики. Матеріали дисертації доцільно залучати в освітніх закладах мистецького спрямування вищого й середнього рівнів.

Матеріали дослідження дисертантка упровадила в навчальних курсах з «Історії зарубіжної культури», «Історії слов'янської та української культури», що викладаються в Одеській національній музичній академії імені А. В. Нежданової.

Хронологічні межі дослідження охоплюють епоху Середньовіччя й Ренесансу, аж до XIX століття, як цілком своєрідний період в історії Британії-Англії та Русі-України внаслідок воєнних і соціальних потрясінь. Нижня межа (I ст. н. е.) пов'язана з прийняттям християнства на території Британії і скіфослов'янського Криму, а верхня (XIX століття) — з епохою Реставрації в Британії-Англії й епохою Просвітництва в Україні. Релігійно-культурне єднання британців і русів, а пізніше англійців і українців триває від часів Київської Русі до початку XIX століття, коли особливо повноцінними були контакти високого англіканства і православ'я в межах Оксфордського релігійного руху.

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, викладені в дисертації, отримані автором особисто. Наукових праць з теми дисертації, опублікованих у співавторстві, немає.

Дисертантка розглянула проблему співвіднесення культурно-релігійних досягнень Візантії, Британії-Англії і Русі-України від часів прийняття християнства до епохи Середньовіччя, що надало можливість розкрити багатогранність контактів між цими країнами. Визначено витoki англійської придворної маски та її спорідненість з язичницькими святкуваннями, друїстичними зібраннями, візантійськими бенкетами.

Дисертацію «Професійна підготовка вчителя у системі педагогічної освіти Англії і Шотландії» на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» захищено 26 лютого 2009 року у Південноукраїнському державному педагогічному університеті імені К. Д. Ушинського (Одеса). Її матеріали в тексті докторської дисертації не використовуються. Сформульовані в докторському дисертаційному дослідженні положення виносяться на захист уперше.

Апробація результатів дисертаційного дослідження здійснювалася у формі наукових доповідей на 16 наукових конференціях. Міжнародні: Міжнародна науково-творча конференція «Трансформація музичної освіти і культури: традиція та сучасність», 5–6 травня 2011 р., Одеса; 25–26 квітня 2016 р., Одеса; 24–25 квітня 2017 р., Одеса; 17–19 травня 2016 р., Ужгород; 30 квітня – 2 травня 2019 р., Одеса; «Музичне мистецтво та культура: Захід – Схід», 9–10 квітня 2012 р., Одеса; 21–22 листопада 2017 р., Одеса; II Міжнародна науково-практична конференція «Роль інновацій в трансформації образу сучасної науки» 28-29 грудня 2018 р., Київ; II міжнародна науково-практична конференція «Модернізація та наукові дослідження: парадигма інноваційного розвитку суспільства і технологій» 25–26 січня 2019 р., Київ; XXVII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Інноваційні пріоритети у розвитку науки», 18 лютого 2019 р., Вінниця; «Захід – Схід: культура і мистецтво», 25–26 вересня 2019 р., Одеса; Міжнародна науково-практична конференція «Акту-

альні проблеми реформування системи виховання та освіти в Україні», 27–27 квітня 2019 р., Львів; Міжнародна науково-творча інтернет-конференція «Трансформація музичної освіти і культури: традиція і сучасність. Проблеми поколінь і їх культурно-мистецьких втілень», 30 квітня – 2 травня 2020 р., Одеса; Міжнародна науково-творча конференція «Захід – Схід: культура і мистецтво», 26–27 вересня 2020 р., Одеса; Міжнародна науково-творча конференція «Ерделівські читання», 12–13 жовтня 2020 року, Ужгород; VII International Scientific and Practical Conference «Scientific Achievements Modern Society» 4–6 March 2020, Liverpool, United Kingdom.

Публікації. Основні положення дослідження викладені у 26 наукових публікаціях, зокрема: в одноосібній монографії «Традиції лицарсько-аристократичної культури Британії-Англії та Русі-України» (15 авт. арк., 372с.); у 16 публікаціях в наукових фахових виданнях, затверджених МОН України, та у виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз даних; у шести статтях в міжнародних виданнях, одна — в міжнародній колективній монографії, дві публікації у виданнях Web of Science.

Структура дисертації та логіка викладу матеріалу зумовлені специфікою теми, метою і завданнями дослідження. Робота складається із вступу, чотирьох розділів, що містять п'ятнадцять підрозділів, та загальних висновків. У списку використаних джерел — 518 позицій, із них — 339 іноземними мовами. Загальний обсяг дисертації 467 сторінки, з яких 407 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **ВСТУПІ** обґрунтовано актуальність обраної теми, сформульовано наукову проблему, мету і завдання; визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення отриманих результатів, наведено інформацію про апробацію, публікації й обсяг дисертації.

У **першому розділі «Християнсько-візантійський базис культури Британії-Англії та Русі-України»** розглянуто національно-культурні й релігійні форми взаємодії соціуму Західної Європи, Британії і Русі, політико-духовні аспекти придворної культури Візантії. Розділ містить чотири підрозділи.

У **підрозділі 1.1 «Візантійська модель державотворення як зразок для політично-культурних інститутів Британії-Англії та Русі-України»** розкрито подібність ознак республіканських інститутів влади, досліджено національно-культурна взаємодія Західної Європи, Британії-Англії та Русі-України відповідно до християнсько-візантійських принципів гармонії влад.

Візантійські культурні традиції не сприймалися в часи панування атеїзму й прогресизму в Європі. Згідно з англомовними джерелами, починаючи від епохи О. Кромвелля і до епохи королеви Вікторії, переважало негативне ставлення до візантійської спадщини. Візантійська культура, як органічний сплав елементів давньогрецької (елліністичної), римської цивілізацій і догм християнства, становила унікальну цілісність, яку Захід з його раціоналістичним підходом згодом затаврував як «язичництво». Християнство у Візантії, орієтова-

не на елліністичну філософію, втратило довіру й прихильність західної церкви і православ'я. Однак у ХХ столітті саме англійські історики, мистецтвознавці і культурологи актуалізують цю тему, визнаючи візантійську модель державотворення зразком для культурних інститутів Британії-Англії і Русі-України У ХХ–ХХІ століттях історія і культура Візантії привертають увагу багатьох митців і вчених-візантиністів, зокрема таких як: Б. Асаф'єв, М. Бойчук, Л. Гарланд, Н. Гермес, Е. Гібон, С. Манго, Дж. Норвіч, Д. Нікол, К. Ніколау, Г. Магуайр, О. Муравська, М. Поляковська, Н. Сигаар, Д. Райс, Т. Райс, С. Рансимен та ін. Вони визначали, що культура Західної Європи, Британії і Русі тісно пов'язана з візантійськими традиціями.

Протягом більш як тисячолітньої історії Візантії культури Британії-Англії і Русі-Україні транслювали й засвоювали її традиції крізь призму національних чинників. Фактично, у Візантії формувалась альтернативна цивілізація, послідовниками якої стали багато північних язичницьких племен.

Принципи самоідентифікації і культуротворчості, характерні для Візантії, поширились в європейських культурно-освітніх і релігійних структурах, мета цих структур — сформувати високоосвічену особистість, орієнтовану на сімейні цінності й позбавлену егоцентричного начала.

Встановлено, що Візантійська імперія мала значний культурний вплив на країни Західної Європи, Британії і Русі, перш за все, завдяки християнсько-просвітницькій діяльності. Візантія була своєрідним буфером між західною частиною Європи й ісламом, ізолювала її від ворогів, надаючи їй час для відновлення у кризові періоди. Візантія зберегла літературно-філософську спадщину Давньої Греції, античне мистецтво, поховані в безодні темних віків. Західні художники і філософи шукали у Візантії справжню, живу класичну традицію Римської імперії. Однак не можна вважати, що Візантія пасивно зберігала й охороняла досягнення античної цивілізації. Навпаки, в її культурі синтезовані філософські вчення греко-римського класицизму, християнсько-православні ідеали, які становлять унікальну й життєздатну цілісність, принципово відмінну від латинського Заходу. Візантія ніколи не зазнавала культурного розриву зі своїм минулим, це вплинуло на становлення, розквіт і занепад Візантійської імперії.

Багата культурна амальгама надала можливість Візантії відіграти провідну роль у формуванні європейської цивілізації й розвитку специфічних національних форм соціуму в різних націях-країнах. Візантія стимулювала Британію і Русь взяти за основу візантійську модель держави, засновану на ідеї національної ідентичності, гармонії інтересів народу і влади.

У підрозділі 1.2 «Культурно-релігійні контакти Візантії, Британії-Англії в епоху Середньовіччя» охарактеризовано культурно-торговельні й релігійні зв'язки між Візантією і Британією-Англією, як центром західного православ'я в період до Великого розколу церков. Динаміку культурних і торговельних відносин між ними можна розглядати з точки зору їх політико-культурної доцільності. У різні історичні періоди їх характер зазнавав трансформацій, часом вони сягали вершини свого розвитку, а часом поступово занепадали.

Досліджено, що протягом кількох століть після падіння «Римської Британії» (умовно 410 рік від Різдва Христового) південь Британії перебував під впливом Візантії як її частково відокремлена складова. Матеріали археологічних розкопок свідчать про досить широкі торговельні зв'язки між ромеями і бритами.

Наголошено, що норманське завоювання Британії 1066 року, хронологічно збігаючись з розколом християнської церкви (1054), призвело до покатоличення британців. Однак до XIII століття візантійські культурні впливи підтримували англо-бритські королі й аристократична знать. Бритсько-англійські художники, скульптори й іконописці цікавились візантійським мистецтвом. У полотнах англійських живописців чітко проступає візантійський вплив. Культ Богородиці, що набув поширення в Британії-Англії в епоху Середньовіччя, мав візантійські корені (ікона Богородиці – Матері Божої з немовлям на руках – типологія ікони «Нікопеї» та ін.). Відносини британської і візантійської націй спирались на культурну генетику візантизму.

Взаємодії між Візантією і Британією сприяли релігійні контакти, династичні шлюби, аристократичні контакти всіляко підтримувала православно-шляхетська магнатерія часів козацтва.

Легенда про британське походження святої Олени, матері візантійського імператора Костянтина Великого, переконують, що британці сприйняли грецьке православ'я як культурну детермінанту нації.

Зазначено, що норманська навала спричинила кризові й еміграційні процеси, змусивши від'їхати до Константинополя не тільки знатні родини, а й британських найманців-гвардійців. Вони змінювали на цій службі слов'ян. До кінця XII століття британці становили основний контингент іноземного найманого війська, особисто відданого імператору. Британська ідентичність і високий рівень етнічної свідомості британців, які емігрували до Візантії, сприяли тому, що вони зберігали національну культуру і рідну мову протягом багатьох століть.

Досліджено, що за твердженням англійської дослідниці К. Грін, візантійський імператор Олексій I Комнін дарував британцям землі в Криму, якими вони володіли протягом XI – XIII століть. У цей період британці протистояли татарам (аналогічно до опору монголо-татарській навалі в Київській Русі). Частину території Криму, населену варягами-британцями, вважали самостійною і незалежною.

Контакти між британськими королями й візантійськими імператорами збереглися до краху імперії, що опосередковано свідчить про «генетичну пам'ять» британсько-англійської знаті, а отже, й про православне коріння британської культури.

Після падіння Візантійської імперії зацікавленість візантійською культурою у Британії-Англії відродилась вже у XVI столітті: вивчались грецькі мова й література, сюжети античної міфології й історії Візантії розігрували у придворних масках. Релігійно-культурний зв'язок між Візантією і Британією-Англією свідчить про певні культурні паралелі між націями, територіально, політично й культурно відокремленими.

У підрозділі 1.3 «Політико-духовні аспекти придворної культури Візантії і її вплив на британсько-англійський і русько-слов'янський ареал» розглянуто сутність придворної культури Константинополя як основи владних інститутів в Європі, що визначила візантизм монархічних і парламентських європейських систем правління й освіти в епоху Середньовіччя.

Виявлено, що імператорський двір являв собою високо духовну централізовану, ієрархічно вибудовану систему. Всебічна освіченість імператора впливала на духовне наповнення придворної культури Візантії, риторичні принципи вважались її духовними скріпами.

Відзначено містичний ореол навколо життя імператорської родини в Константинополі, духовність влади, зосередженої в особі імператора. Для придворної культури характерні: зразкові відносини між монархом і підданими, можливість імператору самостійно формувати найближче оточення, придворних з обдарованих і освічених особистостей, обирати наречену з будь-якого соціального стану. Такі шлюби відомі і в Русі, й у Британії. Емблематичним за своїм візантійським походженням є сюжет про Попелюшку, породжений патріархальним способом життя, у якому цінувались краса й обдарованість людини.

Зазначено, що палацова культура Візантії становила зразок аристократизму, інтелектуалізму й духовності. Імператора оточувала освічена еліта, що, з одного боку, спонукало аристократію, прагнучи оновлення, залучати у своє коло нових членів, а з іншого боку, — позбавлялись від тих, хто не зміг виявити належного інтелекту й інших чеснот. Імператор визнавав національне значення аристократії для імперії як високоосвічених і по-лицарськи вихованих громадян (аналогічно, оточення Короля Артура у Британії чи великого руського князя в Києві). Свого часу таких критеріїв дотримувались і в гетьманській Україні, визнаючи українське козацтво православною шляхтою, лицарством.

Додано, що аристократичних візантійських колах набув поширення панегірик, як форма хваління-прославлення. Західні дослідники відзначають наявність у ньому надмірні лестощі і пафос. Водночас, не менш відомим є інший погляд, згідно з яким прославлення вищої влади заклало психологічну основу для утвердження стереотипу поведінки імператора, гідного прославлення-хваління хоча б тому, що він був помазаником Божим на грішній землі, очолював могутню державу. Саме цей візантійський «ген» становив основу інтелектуальних зібрань аристократів у Британії-Англії, споріднених між собою артистичним вихованням, освіченістю, щирістю віросповідання, шануванням можновладців, готовністю захищати вітчизну й честь свого роду.

У підрозділі 1.4 «Танець “дематеріалізуючого руху” як основа придворного театру у Візантійській імперії, його вплив на хореографію Британії та України» досліджено витоки танцю в Римській і Візантійській імперії, його сакральньо-духовний смисл.

Відзначено, що пантоміма як вид мистецтва була важливою складовою культури Римської імперії. У візантійській культурі вона мала на меті приховувати внутрішні реакції індивіда, а також сприяти множинній ідентичності, здатності до метаморфоз і чудес. Пантоміма відігравала вирішальну роль у прид-

ворних світсько-духовних музично-театралізованих виставах в культурі Візантійської імперії й у просалонних зібраннях візантійського «театру», на основі яких сформувались аристократичні європейські камерат-салони й українські різдвяні вечорниці. Найбільш загадковими аксесуарами костюмів у пантомімі були маски.

У християнській Візантії пантоміма й танець органічно продовжують традиції римського й грецького театрив. Із занепадом жанру пантоміми витончені театральні вистави (поєднання хвалебних од-панегіриків, музики, танців, хору, пісень, барвистих костюмів, декорацій, виступи акробатів, жонглерів) стають невід'ємною складовою візантійських імператорських церемоній.

Пантоміму було заново відкрито в епоху Відродження в багатьох країнах Західної Європи, зокрема в Англії, що підтверджує захоплення творчістю Лукіана Самосатського, популярного в XVI–XVII століттях давньогрецького письменника, зокрема його трактатом «Про танці». Творці балетно-танцювальної культури цього часу обрали за зразок давньогрецьку пантоміму.

Зазначено, що духовні танці в доіконоборчій Візантії заклали основу танцювальної церковної культури, набули популярності в аристократичних колах. У танцювальній культурі Візантії були вироблені свої фігури-сенси, з яких хороводно-кругові танці й стрибкові виходи, плавна, «ковзаюча» хода сформували основу одухотвореного славлення, подібного до співочого оздоблення акламаціями й до палацової церемоніальності загалом. Українські танці за своєю природою сольні, лицарські, з віртуозними *па*, зокрема гопак не має аналогів в танцювальній культурі росіян і білорусів. «Дематеріалізуючі» високі стрибкові виходи в ньому можна порівнювати з деякими грецькими, грецько-візантійськими духовними танцями, з норвезьким салінгом, вони символізують високу здатність одухотвореної особистості до уславлення. Якщо у британсько-англійській хореографії аристократи дотримувались плавних рухів, властивих грецько-візантійській танцювальності, то український козацький танець містить стрибкові елементи грецько-візантійського танцю, що свідчать про високу культуру володіння тілом, рухами.

Підкреслено, що в епоху Середньовіччя салонно-духовна естетика визначала характер театральної культури Візантії. Світське начало в ній виявлялось у зверненні до політичних, філософських, богословських питань. Духовність придворного візантійського театру особливо повно розкривалась у релігійній сфері, в читанні од і панегіриків, у звеличенні, підкресленні божественного статусу монарха чи того, хто претендував на роль духовного лідера, у збереженні сакральності візантійського танцю. Духовне начало споріднювало містеріальні й світські театральні видовища-вистави, надаючи їм сакрального й релігійно-морального змісту.

Віросповідне й інтелектуально-філософське спілкування за трапезою уподібнювалось до апостольських зібрань Ісуса Христа. Такий вид взаємодії у Візантії, як зібрання «театру» й бенкети, передбачав поетично-інтелектуальний обмін думками і щире захоплення цінностями духу і віри.

Музично-театралізовані вистави, а також зібрання благородних мужів Візантії стали прообразом паризьких салонів, поширених протягом XVII–XVIII

століть і придворної маски в Англії в першій половині XVII століття, зокрема й зразком для шляхетських вечорниць в Україні.

У другому розділі «Бритсько-кельтське православ'я та його вплив на Русь-Україну» охарактеризовано традиції православ'я в духовній культурі Британії-Англії, культурно-релігійну спадщину друїдів, кельтів, ірландських бардів і арфістів, її вплив на культуру Русі-України.

У підрозділі 2.1 «Традиції православ'я в духовній культурі Британії-Англії» зазначено, що православні основи нерозділеної вселенської церкви заклали фундамент для віросповідних принципів Британії, яка до розколу в XI столітті солідаризувалася з ірландським православ'ям.

Бритсько-ірландська церква залишалась берегинею реліквій і язичницько-християнських *легенд*. Британія безпосередньо дотримувалась православних традицій, що опосередковано підтверджує легенда про священну реліквію, Христову чашу Грааля, яку Йосип Аримафейський переправив до Британії.

Підкреслено, що друїстичне язичництво мало свої істотні переваги, це сприяло безболісному переходу друїдів у християнство, у цьому полягає значна заслуга покровителя Ірландії святого Патрика. Ірландсько-бритське православ'я цілком органічно сприйняло догми візантійського християнства, аналогічні до уявлень друїдів про віру, мучеництво, моральні цінності, про поетику як способи прославлення Бога.

Досліджено, що із прийняттям християнства Ірландія поступово перетворилась на справжній інтелектуальний центр. Протягом багатьох століть її сприймали як «острів святих», вогнище християнської освіти, ірландці стали найбільш послідовними «учнями Христа» серед усіх народів Західної Європи.

Культура чернечої вченості посіла почесне місце в бутті Британії, стала другим після Візантії зосередженням православної вченості в епоху Середньовіччя. Підкреслено, що чернецтво — це атрибут Київської лаври, її представник Паїсій Величковський сприяв відродженню релігійної вченості.

Культурні й духовні зв'язки між Ірландією і Константинополем тривали до X століття. Після Великого розколу, що стався в XI столітті, британське християнство поступово втратило зв'язок зі східним православ'ям, проте контакти православної і англіканської церков зберігались з часів формування англіканства і відзначені взаємним зацікавленням. В епоху англійської Реформації у лоні церков зароджуються традиції, в яких видатні діячі руського православ'я вбачають ознаки спорідненості, а висока англіканська церква — базові принципи британського православ'я.

Виникнення Оксфордського (тракторіанського) руху в XIX столітті стало новим імпульсом до об'єднання англіканської і православної церков. Незважаючи на прагнення обох церков, союзу з православною церквою не відбулося. Але вселенська релігія, яка була частиною єдиного християнського спілкування, проросла глибоким корінням в Британії.

У підрозділі 2.2 «Ірландсько-бритська культура друїдів та її вплив на русько-українське духовно-культурне буття» зазначено, що культуру друїдів у давній Британії, де утворилась перша поза Єрусалимом християнська громада, знищили спочатку римляни, а потім і католики. Містичні традиції друїдів

були неприйнятними для європейського раціоналізму Заходу загалом. Це сприяло солідаризації язичницьких культурних традицій Британії з християнським Сходом.

Друїди були високо освіченими, здатними до ритуалотворення, що викликало неприйняття у римлян і їх послідовників у Західній Європі, в якій переважало раціоналістичне мислення, магічну обрядовість і ритуали тут жорстко переслідували. Магічні ірраціональні здібності в певних межах були допустимі у православ'ї, вони становлять привілей східного християнства. Друїдів підтримали греки-інтелектуали, спрявши цим їх масовому переходу у православ'я. Ритуали і традиції друїдів сприймала кельтська аристократія, виражаючи цим свою своєрідність, спорідненість з культурою Візантії і слов'янських країн, проте з плином століть кельтсько-язичницькі традиції розчиняються в християнстві.

Висловлене припущення, що релігія, обряди і традиції давніх кельтів проникали в середовище народів-етносів і націй Європи. У цьому переконують результати багатьох археологічних розкопок на території України, спільність деяких звичаїв.

Друїстичне коріння британсько-ірландського язичництва має паралелі з язичницькими традиціями слов'ян, що зумовлено балтською природою слов'янської ідентифікації. Стародавні мотиви друїстичної культури простежуються в ритуалах у східних слов'ян, зокрема в діяльності волхвів на Русі, а також у діях непереможних воїнів — українських козаків-характерників, що володіли надзвичайними здібностями.

Якщо більшість друїдів прийняла християнство, то волхви чинили йому опір, деякі з них зберегли вірність язичництву до XV століття. На Русі частина волхвів також була християнізована (образ Вольги Всеславовича в епосі Київської Русі, козаки-характерники в Україні). Вірування волхвів пов'язані з традиціями друїдів, що набуло вияву у привілеях, аксесуарах, одязі. Дзвони й дзвіночки також були символічними у проповідницькій діяльності волхвів і кельтських друїдів. Магія друїдів аналогічна до магічних знань давньоруського Вольги (Волха) Всеславича, козаків-характерників, до творчості бандуристів-кобзарів.

Відзначено вплив язичницького світогляду друїдів на світорозуміння європейців у Новий час, про що йдеться в символічній філософії європейських філософів (Я. Беме, У. Блейка), представників новітньої історії (Т. Лірі, ідейного натхненника «кельтського відродження» середини XX століття).

Сучасний друїдизм є продовженням «кельтської хвилі» і розгалужується на дві частини: культурну (зацікавленість поезією, літературою та музикою) і релігійну (форма неоязичництва).

У підрозділі 2.3 «Музична культура стародавньої і середньовічної Британії-Ірландії в її паралелях з музичною культурою України» наголошено, що після визнання християнства офіційною релігією, ірландські ченці поширювали його на інших територіях. Багато з них прийняли «зелене мучеництво». Згодом «зелені мученики» стають духовними лідерами, а християнські громади

під їхнім керівництвом формують ядро перших монастирів. Монастирі у Британії-Ірландії вже в ранньому Середньовіччі перетворились на культурно-просвітницькі центри, найбільші в Європі. Музика відігравала ключову роль у просвітницькій діяльності ірландських монастирів, оскільки ірландці вважали музику сакральним явищем.

Кельти Британії-Ірландії першими засвоїли невматичну нотацію, використовували двоскладові, трискладові й чотирискладові ритми й асонанс, славились школою арфістів, знаннями про музику і їх поширенням в Європі (Сент-Галленський монастир, заснований візантійцем святим Галлусом). Традиції поезії і музики кельтів та ірландців найбільш повно виявились у творчості бардів, філідів і музикантів-арфістів. Набуло побутування нове словосполучення — «біле мучеництво», яке розуміли як переселення ірландських ченців у Британію і Європу, як прийняття чину мандрівного ченця.

Ірландці-британці поширювали ранні християнські, а пізніше й григоріанські піснеспіви, їм належить внесок в розвиток системи невменного письма, орнаментативної поліфонії, контрапункту й гармонії. Набула розвитку підголоскова поліфонія британсько-кельтської й русько-української традицій, значною мірою випередивши розвиток поліфонії в Західній Європі. Традиції мандрівних бардів і арфістів Ірландії-Британії засвоїли також музиканти Західної Європи, що стало значним поштовхом для розвитку європейської музики.

Відзначено, що Британія-Англія, як центр давнього західного православ'я, вплинула на розквіт греко-візантійських засад в культурі VIII–XI століть. Ірландці-британці і східні слов'янські нації сформували не тільки церкву на засадах візантизму, а й унікальний дзвонно-інструментальний супровід літургії, відмінний від візантійського співочого чину, а після XIII століття — й від інструментального в західних церквах.

В українській музичній культурі кобзарі і лірники своєрідно втілювали традиції ірландських бардів і арфістів. Творчість кобзарів-бандуристів козацької доби була переважно похідною від лицарського служіння як такого, а протягом XVIII–XIX століть вона втрачає ознаки соціальної привілейованості. На відміну від ірландців, християнська складова у творчості кобзарів була основною в їх діяльності. Однак барди й арфісти ірландського походження, як і кобзарі, лірники, були *мандрівними* музикантами і поетами. Відзначимо православну за своєю природою довіру до сліпого проповідника-співця (аналогія до сліпого ірландського музиканта), якому властиве надфізичне бачення сутності людських відносин.

Музична й риторично-поетична підготовка українського козака, його лицарський і воєнний вишкіл, прагнення до віросповідного служіння також мають кельтсько-ірландське коріння.

Підкреслено, що музично-поетичне багатство України й Англії в добу Ренесансу-Бароко, що внаслідок історичних збігів припадає на XVI–XVII століття, суттєво відрізнялось від Західної та Центральної Європи.

У підрозділі 2.4 «Традиції ірландських бардів в культурі Русі-України» наголошено, що ірландський бард складає виток лицарської аристократичної

культурної традиції всієї Європи і, можливо, запліднює мистецькі династії світу.

Визначено, що найбільш освічена частина суспільства, кельтсько-ірландські жерці-друїди, філіди і барди представляли своєрідну «трійцю» в дохристиянської кельтській культурі. Барди виконували ряд ключових функцій, зокрема освітню, примирливу, світську і релігійну, їхня поезія була архаїчною, в ній переважала мова символів і метафор. Барди володіли зброєю, були здоровими, спритними й сильними (як і українські козаки). Барди належали до вищого класу, їхню творчість не можна розглядати тільки у світському, естетичному контексті, вона становить культурно-історичну цінність. «Чоловіче начало» бардів пов'язане з патріархальними традиціями в ірландському суспільстві, законами про успадкування. Поняття «мандрівний бард» набуло значного поширення в середовищі середньовічних ірландців.

Доведено, що до XVI століття барди перетворюються на освічених літераторів свого часу. Однак унаслідок військової поразки у XVII столітті Ірландія стає на шлях «англізації», дотримуючись його протягом кількох століть. З початком завоювання Ірландії військом О. Кромвеля англійці сприймали бардів як «бродяг», осіб без роду і племені, внаслідок чого їх часто ув'язнювали або знищували.

Спадщина бардів має паралелі в кобзарсько-співацькій творчості, кожна по-своєму сповнена релігійного пафосу проповідництва. Поетика бардів спирається на аристократичну генезу літературно-музичного вираження і становить модель для лицарської поезії-музики. Зокрема, й у творчості Т. Шевченка є літературні прийоми й мотиви, властиві поезії ірландців часів Середньовіччя й Відродження. Традиції бардів живили творчість Г. Сковороди, а також білоруського Д. Смирнова, відомого перекладами творів і композицій поета, філософа-містика У. Блейка.

Визначено, що у творчості народної поетеси Марусі Чурай, проступають ознаки кельтсько-бритських традицій. Пісні Марусі Чурай стилістично близькі до жанру кельтської форми балади. Найбільш відомий твір «Ой не ходи, Грицю...» належить до жанру «чорної» балади, поширеної у північних кельтських народів і бритів-кельтів. Бардівські традиції актуалізувались в Україні протягом 1950–1970-х років, проте на історичній батьківщині вони не набули такого розвитку в цей час.

Усе це свідчить про вплив британсько-кельтських традицій на культуру України-Русі.

У третьому розділі «Історичний синкретизм англійської маски у візантійському і британсько-кельтському обрядово-церемоніальному бутті Англії XVII століття» розглянуто витoki жанру масок, його зв'язок з язичницькими обрядами, із святкуваннями сатурналій і йоль, їх розквіт і занепад. Виявлено вплив французького придворного балету й італійської комедії *dell'arte*, італійського *intermedio* на жанр масок, розкрито особливості творчості англійського драматурга й сценариста масок Б. Джонсона й англійського архітектора і сценографа І. Джонса.

У підрозділі 3.1 «Маска в інтеріоризації британсько-кельтських ігрових святкових дійств» проаналізовано історичні матеріали про витoki жанру масок, розкрито природу жанру маски у Британії-Англії.

Язичницьке походження маскарадно-маскового феномена виявилось у християнській Європі, зокрема у Візантії доіконоборчого періоду, безпосередньо вплинувши на британсько-кельтський, а згодом на англійський ареали, на слов'яно-руську й на українську обрядовість. Язичницькі обряди зазнавали змін у процесах взаємодії з християнськими традиціями, які зближували церковні структури в епоху Ренесансу. Звичаї християнського Різдва пов'язані з язичницькими святами йоля і сатурналій, з візантійською християнською містерією. Різдвяні традиції органічно поєднували в собі християнські і язичницькі ритуали, були сповнені очисного, захисного символічного і священного сенсу.

Виявлено, що на Різдво трупи акторів-мімів, більш відомих як *mummers*, збиралися разом і виконували ритуальні обряди, співали й танцювали. Наявність маски надавала можливість демонструвати «інше», «не своє обличчя», сповнюючи сакрального смислу розважальні дійства. Традиція гуляння і рядження перейшла від простих селян в середовище більш освіченої міської публіки, яка підлаштовувала вистави масок під свій смак. Традиції ряджених перетворювались на благородне мистецтво — багатолику музично-театралізовану аристократичну виставу, у якій акторська гра, танець, хоровий спів, поезія, маскарадний костюм, сценічний дизайн тісно переплітаються і взаємодіють як органічні її складові.

Жанр придворної англійської маски — це унікальне явище в історії світової культури. Маска «виросла» з язичницьких і християнських різдвяних ігрових дійств, які згодом набули прав у Візантії, зокрема з розквітом імператорських театральних і музичних вистав, бенкетів, зібрань аристократії в ранню, доіконоборчу добу.

Досліджено, що танець у масці був основним виражальним засобом, міфологічно-біблійні й легендарно-історичні сюжети торкалися різних сфер знання, а схильність до хореографії високих осіб демонстрували багатство й гармонізуючий вплив дій аристократії, емблеми нації. Визначено вселенсько-ритуальне начало сакрального сенсу танцю, під час якого кругові рухи, жести рук і пластика тіла виявляли «політ душі», одухотворення, символізували життя.

Вивчено, що маски, поширені в Англії наприкінці XIV — початку XVII століть, мали шість різновидів: маска-марш, професійна маска, благородна маска, маска з антимаскою, бігова маска і бенкетна маска.

Маски епохи королів Тюдорів відрізнялися незрілістю жанру, простими декораціями, відсутністю сценічних ефектів, витонченою вишуканістю, елітарністю й інтелектуальним наповненням. У масках часів Єлизавети I брали участь професійні актори, співаки і танцюристи.

Придворна маска в Англії — це зразок культури епохи Ренесансу, в якому тісно переплітаються політика, естетика, культура й історія.

У підрозділі 3.2 «Придворна маска як складова політичної культури Англії періоду правління династії Стюартів» розглянуто розквіт жанру маски

за королів Стюартів, коли вона набула політично-культурних ознак і виражала своєрідність цієї епохи.

Відзначено, що певний час окремі дослідники вважали маски порожніми, безликими й легковажними. З приходом до влади Якова I розпочинається стрімкий розвиток жанру, виявляючись в оригінальності й розкішності масок, які своєю елегантністю й артистизмом перевершували всі інші розваги при дворі. Маски були сповнені лестощів щодо королівської особи, своєю видовищністю вони підкоряли монарха і його двір. На вистави масок запрошували дипломатичних представників європейських країн, щоб продемонструвати силу, фінансову стабільність, незалежність країни. Розкішність вистав масок підносили Лондон до рівня Парижа, Рима і Венеції.

Вплив Масок посилювався завдяки запровадженню дійства антимаски, яку впровадив англійський драматург Б. Джонсон як контрастну прелюдію до основної частини маски. Антимаски породжували дисгармонію й хаос, тоді як маска утверджувала гармонійне начало. Ядром антимасок зазвичай був танець, однак в деяких, особливо пізніх антимасках, написаних Б. Джонсоном, виконувались не тільки танці, а й пісні.

Досліджено, що придворна маска стала символом влади короля Карла I Стюарта. Карл I вважав придворну маску естетично-художньою цінністю, драмою з яскраво вираженим конфліктом, у якій освічена, благородна еліта, очолювана королем, прагнула підкорити безладну імпульсивність плебеїв.

Маски не варто вважати лише формою дозвілля й розваг аристократичної знаті. За правління династії Стюартів вони мали дидактичне спрямування, алегорично втілювали ідею гармонії влад. Завдяки маскам підкреслювалась цілісність і сконсолідованість суспільства Британії. Маски, їх показне багатство надали можливість запровадити в Англії символічну мову сучасного їй європейського королівства, підносили гідність держави, демонстрували авторитет королівської династії всьому світу.

Маска демонструвала бажану космічну гармонію, утопічну за своїм характером, виконувала своєрідну соціальну функцію, підносила значення і престиж аристократії у громадському житті, суттєво відрізняючись від традиційного військового й чернечо-церковного служіння в епоху Середньовіччя.

У підрозділі 3.3 «Вплив французького придворного балету XVI–XVII століть на англійську маску як авторську виставу ритуально-сакрального змісту» розглянуто взаємодію маски з іншими формами вистав й заходами в європейських аристократичних колах.

У жанрі маски нероздільно поєднані місцеві й континентальні художні традиції (культурна дифузія). Безперечно, англійська культура переймала європейські впливи, зокрема на розвиток масок вплинули французькі й італійські традиції.

Відзначено, що жанри придворного французького балету, придворної англійської маски, італійського *intermedio*, по суті, були синтезом різних видів мистецтв: танцю, музики і поезії. Вони відрізнялись розкішними костюмами і декораціями, потребували непомірних витрат на постановку тієї чи іншої ви-

стави, що поступово підривало фінансову стабільність королівської влади як в Європі, так і в Англії.

Придворну маску, французький балет, італійську *intermedio* об'єднував танець, один з головних компонентів в кожному з цих жанрів. Придворні маски, що виконувались на сцені Уайт-Холу в період правління королівської династії Стюартів виглядали по-французьки, особливо щодо рухів у танцях. Завдяки королеві Генрієтти Марії Стюарт вплив французької культури загалом, французької інструментальної музики на англійський придворний жанр масок значно зріс. Французькі й італійські хореографи сприяли проникненню континентальної культури в Англію. Поширення танцю-лабіринту у придворній культурі масок свідчило про дотримання греко-римських традицій.

Перенесена у британсько-англійські умови, танцювальна культура французького балету стала замкненою, набула соціально-культурного, а не театрално-публічного й аристократично-демонстраційного значення. Завдяки цьому її варто співвідносити більше із французькою салонністю в танцювально-карнавальній камерній сфері. Сакрально-ритуальна сутність танцю в англійській придворній масці також наслідувала візантійську театралізовано-церемоніальну спадщину.

Вивчено, що Ініго Джонс, англійський архітектор, дизайнер, художник і сценограф, засвоїв досвід італійських дизайнерів, його творчість у сфері сценографії масок мала репрезентативні ознаки античного театру.

Висловлене засвідчує відкритість культур, що сприяло формуванню спільного соціо-культурного простору.

У підрозділі 3.4 «Еволюція придворної маски в період англійської революції і Реставрації династії Стюартів» виявлено типологічні ознаки метаморфози досліджуваного жанру.

У часи Кромвеля і Реставрації культура Британії-Англії зазнала докорінних змін. Маску, традиційно сповнену пієтету до королівської влади, освіченого монарха, О. Кромвель пристосував для зміцнення революційного режиму пуритан, у виразивши не балетну, а вокальну лінію в ній, створивши паралель до пасіонів лютеранської церкви, яка зберегла християнську містерію, хоч і позбавлену сценічної дії, пластики рухів. Від початку вокальні номери в масці не відігравали вирішальної ролі, вони почали переважати в масках антикоролівської влади Кромвеля, збагативши музичне оформлення масок вокальними номерами, сприяючи цим розвитку англійської опери часів Реставрації. Водночас, маска не втратила танцювальної складової як національно самобутньої ознаки жанру.

У другій половині XVII століття англійська публіка надавала перевагу гібридним формам музично-театралізованих вистав, більше відомих як напівопери. Провідні музиканти Англії усвідомлювали, що вплив французької й італійської культур на англійське мистецтво протягом багатьох десятиліть негативно позначився на самобутності й унікальності англійської музики. Пошук національної основи в музиці стає головною метою англійських композиторів. Жанр

придворної маски мав вирішальне значення для еволюції англійського театру, проклавши шлях англійській опері.

Обґрунтовано, що унаслідок переродження маски набула розвитку англійська опера, зокрема у творчості відомого англійського композитора Г. Перселла. Мадригальна основа його оперних творів не завадила зберегти танцювальні сцени, за аналогією до французької опери, сповненої балетних номерів.

Англійська маска ознаменувала віросповідні переваги нації, яку склали різні етноси: народжена під час антикатолицьких маніфестацій, англіканська церква не вдавалось до соціальної уніфікації пастви. Завдяки паралелям з духовно-артистичними зібраннями аристократів в континентальній Європі, на зразок камерат і салонів, що продовжували інтелектуальний «театр» візантійців, вона підкреслювала свою невіддільність від вселенської церкви.

У четвертому розділі «Театралізовані дійства й лицарські традиції в Русі-Україні в їх британсько-кельтських паралелях» розглянуто аналогії театралізованих дій і лицарських традицій у Британії-Англії й Русі-Україні.

У підрозділі 4.1 «Театралізовано-маскарадні дійства в аристократичній і козацькій культурі Русі-України» наголошено, що від часів Київської Русі на території України були поширені зимові гуляння, які мали язичницьке походження, як і скандинавсько-британсько-кельтське свято йоль чи грецько-римські сатурналії. Згодом православна церква стала вважати їх різдвяними святами.

Слов'янська культура пов'язана з ушавленням зимового сонцестояння, з проводами «старого» і народженням «нового» сонця. Сакральна символіка проводів «старого сонця» й очікування «нового сонця» викликала до життя засоби-обереги від злих сил, зокрема традиції рядження, маски, символічне протистояння хаосу і дисгармонії. Переодягання-рядження на Русі були також пов'язані зі святками. У святках простежується спільність із західноєвропейськими традиціями. Слов'янське свято коляди набуло відображення в архаїчних зразках вечорниць, в колядуванні, вертепі, що становлять національну символіку України.

Маскарадні традиції проникали в побут руських і українських аристократів. Маскарадно-театральне буття України у складі Росії протягом XVIII–XIX століть співвідноситься з бально-карнавальними традиціями українського життя, пов'язаними з різдвяними гуляннями, постановками містерій.

Відзначено, що маскарадна культура, долаючи кордони, проникала в різні культури континентальної Європи, проростаючи в аристократичному середовищі, модифікуючись відповідно до конкретних умов (придворна маска в Англії, придворний французький балет, італійський маскарад, руські бали-маскаради, шляхетні вечорниці в Україні).

Рядження у придворній культурі Київської Русі й культурі запорізьких козаків набуло нового видовищно-обрядового сенсу з характерними ознаками архаїчності. Козацькій культурі властива театральність, яка пронизувала всі сфери козацького побуту. Карнавальність, вигляд козака формували особливий

архетип культури українського козацтва. Однак культурні традиції козаків були підпорядковані головній справі їхнього життя — військовому обов'язку.

Українські вечорниці – важлива складова української культури, тісно пов'язана з різдвяними святами і з традиціями європейської культури. Вечорниці становлять паралель до масок королівського двору Стюартів. Сакральне начало вечорниць в їхньому «етнографічному» варіанті — це випікання хліба круглої форми, бо коло належить до солярних символів; наявність ведучого, літнього чоловіка чи поважної удовиці, що сприяє розгортанню веселощів і, водночас, нагадує про значеннєві події й відомих особистостей в національній історії.

Вечорниці впливали на передріздвяні й різдвяні свята, які в різних варіантах влаштовувались в козацько-шляхетському й селянсько-міщанському середовищах. Зокрема, вечорниці зображені у творах Т. Шевченка (п'єса «Назар Стодоля»), П. Ніщинського (вокально-хорова композиція «Вечорниці»).

Порівняння ідеальної моделі українських козацько-шляхетських вечорниць, відображеної в однойменній композиції П. Ніщинського, з англійською маскою, як протосалонним політично-духовним зібранням-виставою, дає підстави для певних порівнянь і паралелей, зумовлених обрядово-маскарадною основою цих заходів, що наслідували язичницькі свята, приурочені до зимового сонцестояння й легітимізовані християнством. В англійських масках вокальне начало «поглинуло» танцювальне, що сприяло розвитку англійської опери. Українські вечорниці з часом також зазнало видозмін: від сільських розваг до шляхетських вистав.

Привертають увагу драматичний зачин і такий же кульмінаційний хор в композиції «Вечорниць» П. Ніщинського, вони нагадують про долання негативного впливу фатальних подій завдяки радості, святу. Саме так композитор пояснює своєрідність драматургії вечорниць. Їх поєднує з маскою й антимаскою (фальшивою маскою) прагнення танцювального радісного дійства як «славильного завершення» обряду-зібрання. Це свідчить про «генетичну» спорідненість англійської маски й українських шляхетських вечорниць.

У підрозділі 4.2 «Лицарські традиції в чумакуванні та їх аналогії до лицарства в Європі і Британії» розглянуто ідею про засвоєння чумацькою культурою лицарських і козацьких поведінкових стереотипів і чеснот.

Досліджено, що чумакування має спільні ознаки з торгово-воєнними діями купців в часи Київської Русі, коли вони відправляли або обмінювали товар в Константинополі й інших містах Європи, здійснювали торговельні контакти з могутніми державами в інтересах Русі. Чумацький промисел втілює традиції Київської Русі і здобутки козацтва, що набуло продовження в діяльності торговців-гостей-воїнів в Давньому Києві й Новгороді, яких прирівнювали до бояр.

Чумацький промисел правомірно порівнювати з козацькими походами. Чумаки були носіями козацьких умінь і навичок, адже тривалий похід у Крим чи на Дон потребував від них готовності захистити свої життя і цінності від нападників. Крім того, чумакування передбачало й уміння «добре погуляти» після походу, що нерідко призводило до втрати («пропивання») всього напрацьованого. Побутове марнотратства чумака позитивно сприймали лише дружина чи кохана дівчина, а рідні й засуджували такий спосіб самоствердження.

Доведено, що чумаки були схильні до ризику, авантюризму, віддані справі й товариству, здатні на благородні вчинки. Такі якості багато важили в чумацьких походах. Водночас, як переконують народні пісні, чумаки цурались землеробської праці, орієнтувались на життєвий устрій православних шляхтичів, які протиставляли свої ремісничі й городницько-садівницькі зацікавлення селянському землеробству.

Доречно вбачати паралелі між пошуками чумацької слави й козацьким «ходінням за славою і здобиччю» з подальшим відзначенням козацьких досягнень і перемог. В поведінці чумаків проступають лицарські стереотипи: у чумацьких піснях звучить досить зневажливе ставлення до роботи (вдома й у полі), водночас, на першому плані перебуває «пиття-гуляння», негативні наслідки якого допомагає їм долати «дружина вірна» або «мила». Уміння бенкетувати й підтримувати «святковий континуум» у повсякденному житті вважалися лицарською гідністю. Любовна пісенна чумацька лірика вражає своїми багатством і різноманітністю, у ній образ «дивного комерсанта».

Козацько-чумацьке прагнення мандрувати (з воєнною, торговельною чи культурно-просвітницькою метою) мало спільні ознаки з мандрівками британсько-ірландських проповідників в епоху Середньовіччя та бардів Британії-Ірландії, які вправно володіли зброєю і могли захистити себе. Творчість ірландських бардів не була пов'язана з накопиченням. Відомий український філософ, поет, співець Г. Сковорода привертав увагу різних верств тогочасного суспільства не лише унікальними знаннями і мудрістю, а й своєю безкорисливістю.

Трофеї чумаків та козаків-запорожців (дорогий одяг, гарна зброя), якими вони обдаровували своє оточення, свідчили про успішність козака у військовій справі, за аналогією до лицарських традицій в Європі. Поняття «козацька військова честь» підкреслює його незацікавленість в отриманні й накопиченні коштів і майна, здобутих в небезпечних походах. Це виявлялось у схильності до «гуляння» як пиття і святкового дозвілля між походами.

Додано, що поведінкові стереотипи лицарського класу демонструють громадські риси незалежно від національної приналежності лицаря. Благородні лицарські традиції і поведінкові стереотипи лицарства справили значний вплив на нащадків козаків, на формування національного характеру загалом.

ВИСНОВКИ

Здійснене наукове дослідження паралелей лицарсько-аристократичної культури Британії-Англії та Русі-України дало змогу дійти таких висновків.

1. Визначено сутність і специфіку процесів націотворення в середньовічній Європі. Завдяки християнській цілісності, показовій для всього материкового простору, зокрема й острівних земель, що примикають до названого геоареалу, сформувались його неповторні національні ознаки, відображені у православ'ї. Вони полягають в унікальних поєднаннях дохристиянських і християнських традицій, в їх узгодженні з расово-етнічними відмінностями, що згодом породили конфесійні християнські церкви.

2. Виявлено вплив візантійської цивілізації на культуру Британії-Англії і Русі. Візантія була буфером між західною частиною Європи, зберегла літературно-філософську спадщину давньої Греції, повернула європейській культурі античну літературу і мистецтво, синтезувала філософські вчення греко-римського класицизму і християнські православні ідеали. Візантійська культура мала визначний вплив на мистецтво Британії-Англії та Русі-України, зокрема це виражалось в церковному культі Богородиці, що набув поширення в цих країнах в епоху Середньовіччя і надалі виявився в богородичних культових традиціях Русі.

Відзначено основні етапи взаємодії русів і британсько-кельтських проповідників, вплив яких простежується в Новгородській, Київській Русі до часів козацтва й українського просвітництва. Визнано візантійську модель державотворення як зразок для культурних інститутів Британії-Англії та Русі-України.

3. Досліджено динаміку культурних, торговельних і релігійних зв'язків між Візантією і Британією, яку можна розглядати з точки зору політичної і культурної доцільності. Матеріали археологічних розкопок свідчать про досить активні торговельні зв'язки між ромеями й англійцями в V–VII століттях. Протягом кількох століть південь Британії перебував у сфері впливу Візантії; до кінця XII століття британці становили основний контингент іноземного найманого війська, особисто відданого імператору Візантії; імовірно, в XI столітті візантійський імператор Олексій I Комнін дарував британським найманцям землі в Криму, якими вони володіли упродовж XI – XIII століть.

Покатоличення Британії зруйнувало налагоджені контакти з Візантією, але не знищило їх остаточно. Контакти між британськими королями й візантійськими імператорами збереглись до краху Візантійської імперії. Після її падіння у Британії-Англії XVI століття відродилось зацікавлення візантійською культурою, сюжети давньогрецької міфології і візантійської історії розігрували в англійських придворних масках.

Збагачено історичні дані про візантійську культуру як цілісність багатьох складових, серед яких головними були досягнення давньогрецької (еліністичної), римської цивілізацій і християнські цінності. Візантія ніколи не зазнавала глибокого культурного розриву зі своїм минулим, що своєрідно вплинуло на процес становлення, розквіту і занепаду Візантійської імперії.

4. Обґрунтовано, що в епоху Середньовіччя салонна й духовна естетика визначала характер театральної культури Візантії. Розглянуто світське начало візантійського театру (звернення до політичних, філософських, богословських питань) і духовне (релігійна сфера, читання од і панегіриків, звеличення божественного статусу монарха, збереження сакральності візантійського танцю, містеріальні й світські театральні видовища-вистави). Палацова культура Візантії становила зразок аристократизму, зосередження інтелектуалізму й духовності. Імператор визнавав національне значення аристократії для імперії як високоосвічених і по-лицарськи вихованих громадян, які втілювали ідеали віри й служіння владі і Богу.

5. Досліджено духовні танці, популярні в аристократичних колах доіконоборчої Візантії як основу танцювальної церковної культури. Підтверджено

її спадкоємність щодо сакральності античної танцювальності й рухів-жестів-поз, «дематеріалізації», що означають «відрив від землі» у високих одиничних стрибках і хороводних фігурах з «легким торканням» землі. Охарактеризовано хореографічну цілісність європейської танцювальності як «балету ніг», на відміну від «балету рук і тіла» на Сході. Танцювальна культура Британії-Ірландії й Русі-України сформувалась в певних культурно-історичних умовах завдяки взаємопроникненню східних і західних танцювальних традицій.

6. У дослідженні аргументовано, що Британія-Англія історично є носієм християнського начала, більше того – центром західного православ'я. Незважаючи на язичницьке коріння і ритуали з людськими жертвоприношеннями, навернення ірландців і бритів у християнство було безкровним, а починаючи з V століття, воно стало домінуючим на острові після християнізації друїдів, легендарних мудреців-пророків. Причини тяжіння британського язичництва до християнських цінностей криються в незаперечному авторитеті святого Патрика, покровителя Ірландії.

7. Виявлено, що друїди були носіями високої освіченості, викликаючи цим глибоке неприйняття у римлян і їхніх послідовників в Західній Європі з властивим їм раціоналістичним мисленням. Проте друїди набули схвалення в середовищі греків-інтелектуалів, що й зумовило їх масовий перехід у православ'я, а надалі і прийняття Візантією грецької мови як державної. Поширення християнства в Ірландії призвело до поступового нівелювання впливу друїдів. Висловлене припущення, що давні слов'яни були тісно пов'язані з кельтськими друїдами, а в часи жорстоких переслідувань друїдів, рятували їх, приймаючи на своїй землі. Уклад, релігія, обряди і традиції друїдів і кельтів переймали народи-етноси і нації в Європі, взаємодіючи і всебічно впливаючи на культуру. У цьому переконують ритуали східних слов'ян, зокрема побутування волхвів на Русі, чаклунські здібності героїв руського епосу, а також непереможних воїнів — українських козаків-характерників. Друїди впливали на європейців навіть у Новий час, викликавши до життя ірраціоналістичну філософію Нового часу, зокрема просимволістські концепції У. Блейка, Л. Керолла, кордоцентричний світогляд Г. Сковороди і Т. Шевченка.

8. Розкрито православну основу духовної культури Британії-Англії в результаті прийняття християнства в епоху неподіленої церкви IV–XI століть, що набуло втілення у творчості бардів і в унікальній протосалонній культурі англійських масок. Охарактеризовано роль філідів і бардів в Ірландії аналогічно до поетів-шаїрів в доісламській Аравії. Ірландські барди виконували ряд важливих функцій, зокрема освітню, релігійну і світського примирення, єднання. Барди-арфісти складали божественні хвалебні панегірики, які правомірно порівнювати з візантійськими. Підкреслено паралелі спадщини бардів з творчістю українських кобзарів.

9. Визначено, що ірландці-британці поширювали ранні християнські й григоріанські піснеспіви, зокрема поліфонно-ісонні, їм належить внесок у розвиток невменного письма, орнаменталізації, поліфонії, контрапункту й гармонії. Набула розвитку підголоскова поліфонія британсько-кельтської й русько-української традицій, значною мірою випередивши розвиток поліфонії в Захід-

ній Європі. Музичні традиції Ірландії-Британії дали новий поштовх для розвитку європейської музики. Підкреслено, що передана Русі, завдяки Новгороду, культура церковного співу-басіння, яку до сьогодні в церкві зберігають валійці, побутує, вже поза Візантією, у вигляді «басовитої дзвонності», властивої руському церковному мистецтву. Зазначено, що Британія в епоху Середньовіччя стала другим після Візантії зосередженням чернечої вченості в культурному бутті православ'я.

Досліджено, що в Ірландії поширився унікальний рух – «біле мучеництво», пов'язане з переселенням ірландських ченців у Європу, з прийняттям чину мандрівного ченця, який з доброї волі і на Славу Божу залишав свою землю, щоб створювати на інших територіях нові монастирі.

11. У дослідженні сформульовано, що норманське завоювання Британії 1066 року, хронологічно збігаючись з розколом християнської церкви (1054), призвело до покатоличення британців. Британське християнство поступово втратило зв'язок зі східним православ'ям і до XIII століття було поглинене середньовічним європейським католицизмом. Бритсько-ірландська церква оберігала реліквії і язичницько-християнські легенди. Візантійські православні основи культур Британії і Русі-України виявились у потужному Оксфордському русі, спрямованому на об'єднання православної і англіканської церков. Вселенська релігія, яка колись була складовою єдиного християнського простору, охоплюючи Схід і Захід, глибоко закорінена у Британії, досягла певного розквіту в концепції православного смислу вищого англіканства. Це доводить, що православ'я ніколи не було чужим західноєвропейській культурі.

10. Виявлено кельтський фактор буття України щодо жіночої самостійності у шлюбних відносинах. Визначено ознаки кельтсько-бритських української традицій у творчості української народної поетеси Марусі Чурай, зокрема її тяжіння до жанру балади як варіанту «чорної» балади, вираженої кельтської форми.

Обґрунтовано, що козацька культурна традиція відмічена театральністю, в якій сам вигляд козака, його одяг, музична й риторично-поетична вивченість підкреслювали наслідування кельтської і варязької аристократії, що складала взірець лицарського, воєнного і віро-сповідального служіння.

Основні мотиви у творчості Т. Шевченка співзвучні ірландським і шотландським поетам пізнього Відродження, які підносили ідею національної самодостатності й ідентичності.

12. Досліджено антично-язичницькі і християнсько-містичні джерела маскових і маскарадних дійств у східних і західних православних звичаях, які живили передріздвяні і різдвяні свята, сприяючи зрощенню святкової обрядовості зимового сонцестояння, свята коляди у слов'ян, сатурналій в англів, йоль у кельтів з християнським Різдом. Східне християнство не мало своїм завданням викоринити язичницькі традиції, а західний християнський світ не зміг позбутись елементів язичництва. Відзначено, що маскарадна культура проникає в культуру країн континентальної Європи, проростає корінням в традиції аристократичної знаті, еволюціонує і набуває нових форм (придворна маска в Англії,

придворний французький балет, італійський маскарад, руські бали-маскаради, вечорниці в Україні, видовищна культура запорізьких козаків).

13. Доведено, що в україно- і російськомовній літературі жанр масок уперше охарактеризовано за англомовними джерелами. Маски співвідносяться з протосалонними зібраннями англійської, італійської і французької аристократії, що беруть початок від інтелектуального «театру» придворних зібрань у Візантії. Культура масок надавала англіканству Британії особливого значення у протестантському світі, нагадуючи про візантійське походження танцювальності, сповнюючи вистави сакральнo-сугестивного сенсу, засвідчуючи наявність містичних складових у християнській містерії і її православне коріння.

Вистави придворних англійських масок сповнені дидактично-вселенського змісту, становили цілісну, гармонійну систему, в центрі якої перебував король як помазанник Божий. Маски сублимувала конфлікт в естетичну згоду і підпорядкування волі монарха, вони були точкою відліку потрібних контактів і зближень, створювали атмосферу довіри до монархії, підкреслюючи особисту відданість аристократії і слуг королю. Маски знаменували сакральне дійство, містичний смисл, космічний символ: культ Сонця — культ Бога — культ монарха як представника Бога на землі.

Прагнення влади до загального єднання виявилось у спільному танцювальному уславленні наприкінці вистав. Англійська маска за своїми функціями наближалась до французького балету, завдяки якому аристократія, вихована в галліканстві, зберігала духовність танцювального мистецтва.

Виявлено, що розквіт жанру маски припав на правління королів Стюартів. Охарактеризовано антимаску, упроваджену англійським драматургом Б. Джонсоном як контрастну прелюдію до основної частини маски. Антимаски породжували дисгармонію й хаос, тоді як маска утверджувала гармонійне начало. Звернено увагу на те, що участь у масках королів Анни Датської і Генрієтти Марії була спрямована проти гендерної дискримінації жінок і передбачала формування ідентичного статусу королеви, рівнозначного до королівського.

В жанрі маски поєднуються місцеві й континентальні художні традиції. На її розвиток впливали французька й італійська традиції, що свідчить про відкритість культур як необхідну умову прогресу і розвитку, взаємозбагачення і формування спільного культурного простору. Відзначено, що після Реставрації монархії пошук національної основи в музиці стає головною метою англійських композиторів. Жанр придворної маски суттєво вплинув на розвиток англійського театру, який проклав шлях англійській опері, викликавши до життя оригінальну *англійську мадригальну оперу*.

14. З'ясовано, що «етнографічні вечорниці», солярна символіка їхніх дійств, а також наявність поважних чоловіка чи жінки, як організаторів вечорниць, свідчать про них як про сакральні зібрання. Здійснено порівняльний аналіз композиції «Вечорниць» П. Ніщинського з англійською придворною маскою і антимаскою (фальшивою маскою) епохи правління королів Стюартів, охарактеризовано танцювальне дійство композиції як «славильне завершення» обряду-зібрання. Драматичний зачин і кульмінаційний хор у композиції П. Ніщинського нагадують про долання в радості свята дисгармонії життєвих

негараздів, постаючи аналогією до маски, яка перемагає хаос. Це свідчить про «генетичну» спорідненість англійської маски й українських шляхетських вечорниць.

15. Розкрито мету експедицій чумаків, поведінково-психологічні стереотипи, властиві українському чумацтву, козакам і лицарству Заходу. Поведінка воїнів-лицарів мала публічний характер, вони прагнули здобувати трофеї (за аналогією до воєнних, піратських трофеїв в Англії XVI–XVII століть) і щедро віддавати їх в символічній формі «десятини». Козацько-чумацькі походи-мандрування певною мірою наслідують мандрівних проповідників і бардів з Британії-Ірландії в епоху Середньовіччя, які володіли зброєю і демонстрували свою незацікавленість у накопиченні матеріальних цінностей. Ця «мандрівна типологія» сформувала унікальну постать філософа-барда Г. Сковороди, якого приймали у найвищих верствах українського суспільства. Поведінкові стереотипи представників лицарського прошарку не залежали від національності лицаря.

16. Здійснено порівняння національних культур, географічно віддалених одна від одної. Генетична спільність східнохристиянської православної релігії неподіленої церкви зумовила подібність культивованих чеснот українського шляхетства і британсько-англійської аристократії щодо християнсько візантійської «гармонії влад». Дослідження основ культурної генетики націй надало можливість виявити поведінково-психологічні особливості в унікальних проявах національно-державного буття.

СПИСОК ПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових виданнях, затверджених МОН України як фахові за напрямом «мистецтвознавство», та публікації, включені до міжнародних наукометричних баз даних

Монографія

1. Соколова А. В. Традиції лицарсько-аристократичної культури Британії-Англії та Русі-України : монографія, Одеса : Астропринт, 2020. 376 с.

Рецензія: Андросова Д. В. Рецензія на монографію А. В. Соколової «Традиції лицарсько-аристократичної культури Британії-Англії та Русі-України» // *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку : наук. збірник*. Одеса : Астропринт, 2020. Вип. 35, С. 254-255.

Колективна монографія у міжнародних виданнях

2. Соколова А. В. The traditions of the Irish bards in the context of sociocultural diversity // Колективна міжнародна монографія (ЄС) Modern culture studies and art history : an experience of Ukraine and EU. Wloclawek, Poland, 2020. P. 458–477.

Статті, що індексуються в наукових журналах в міжнародній базі даних Web of Science

3. Sokolova A. V. The Traditions of Mummers, Court Masquerades, and Secular Balls // *Journal of History Culture Art Research* : Karabuk University, Vol. 9, No. 2. 2020. P. 297–306.

4. Sokolova A. V. The Court Culture in France, Italy and England in 16-17th Centuries : Interaction and Mutual Influence // *Journal of History Culture Art Research* : Karabuk University, Vol. 9, No. 4. 2020. P. 134–145.

Статті в наукових виданнях, затверджених МОН України як фахові за напрямом «мистецтвознавство», та виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз даних

5. Соколова А. В. Феномен придворної Маски в культурі королівського двора Якова I Англійського // *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку (напрям : «Культурологія») : наук. збірник*, Рівне : РДГУ, 2019. Вип. № 33. С. 19–25.

6. Соколова А. В. Витоки походження жанру англійської Маски // *Культурологічна думка : науковий збірник* / Інститут культурології національної академії мистецтв. Київ, 2020. Вип. 17. С. 89–98.

7. Соколова А. В. Придворна маска як частина політичної культури Англії періоду правління Стюартів // *Культура України : збірник наукових праць* / Харківська державна академія культури, 2020. Вип. 68. С. 80–89.

8. Соколова А. В. Феномен придворної Маски в творчості англійського поета і драматурга Бена Джонсона // *Культура і сучасність. Альманах Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Київ, 2020. Вип. 1. С. 91–97.

9. Соколова А. В. Танець як ключовий елемент придворної Маски королівського двора Англії періоду правління Якова I // *Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*. Київ, 2020. Вип. 2-3 (47-48). С. 250–262.

10. Соколова А. В. Традиції православного християнства в духовній культурі Великобританії // *Вісник Закарпатської академії мистецтв*. Ужгород, 2019. Вип. 12. С. 88–93.

11. Соколова А. В. Кельтські друїди та їх вплив на культуру інших етносів // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Київ, 2020. Вип. 2. С. 72–77.

12. Соколова А. В. Сакрально-ритуальний аспект танцю в англійській придворній Масці // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал*. Київ, 2020. Вип. 3. С. 61–69.

13. Соколова А. В. Придворна культура Візантії в політико-духовному вимірі // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал*. Київ, 2020. Вип. 4. С. 56–63.

14. Соколова А. В. Придворна Маска як символ влади Короля Карла I Стюарта // *Мистецтвознавчі записки : зб. наук. праць* / Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. Київ, 2020. Вип. 37, С. 3–9.

15. Соколова А. В. Еволюція придворної Маски періоду англійської революції 1640-1660 років та реставрація монархії Стюартів // *Українська культу-*

ра : минуле, сучасне, шляхи розвитку : науковий збірник державного гуманітарного університету. Рівне, 2020. Вип. 34. С. 130–136.

16. Соколова А. В. Музична культура стародавньої та середньовічної Ірландії та її паралелі в українській музичній культурі // *Актуальні питання гуманітарних наук : Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, Дрогобич, 2020. Вип. 31, том 1. С. 216–223.

17. Соколова А. В. Вплив культури Візантійської імперії на культуру країн середньовічної Європи // *Актуальні питання гуманітарних наук: Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич. 2020. Вип. 33, том 2. С. 49–56.

18. Соколова А. В. Роль Британії в культурно-політичному просторі Візантії в епоху високого середньовіччя // *Культура і сучасність: Альманах Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, Київ, 2020. Вип. 2. С. 97–103.

19. Соколова А. В. Специфіка національних форм соціуму Британії й Русі в їх спіранні на візантійську модель державотворення // *Мистецтвознавчі записки : зб. наук. праць.* / Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв. Київ, Том № 38, 2020, С. 3–9.

20. Sokolova A. V. Artistic and cultural relations between the Byzantine empire and England in the early middle ages // *Вісник КНУКіМ (серія "Мистецтвознавство")*, Київ, 2020. Вип. 43. С. 33–38.

Статті у наукометричних та міжнародних виданнях

21. Sokolova A. V. Christmas traditions through the prism of paganism and Christianity // *The European Journal of Humanities and Social Sciences*. Vienna : Premier Publishing s.r.o., 2020. Issue 3. P. 18–24.

22. Sokolova A. V. English court Masque as a source of inspiration in the works of Inigo Jones // *The European Journal of Arts*. Vienna : Premier Publishing s.r.o., 2020. Issue 2. P. 149–154.

23. Sokolova A. V. Chumaks in Ukraine in the context of behavioral stereotypes of the Ukrainian Cossacks // *The European Journal of Humanities and Social Sciences*. Vienna : Premier Publishing s.r.o., 2020. Issue № 5. P. 40–46.

24. Sokolova A. V. The sacred dance in the court Theater of the Byzantine Empire // *The European Sciences Review : Scientific journal*. Vienna : Premier Publishing s.r.o., 2020. Issue 7-8. P. 11–18.

25. Sokolova A. V. The stage innovations of Inigo Jones in the performances of the English court Masque // *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences : Scientific journal*, Vienna : Premier Publishing s.r.o., 2020. Issue 5-6. P. 54–61.

26. Sokolova A. V. Theater in England: from Elizabethan to restoration Theater // *European Journal of Humanities and Social Sciences : Scientific journal*. Vienna : Premier Publishing s.r.o., 2020. Issue 6. P. 8–14.

Наукові праці, які свідчать про апробацію матеріалів дисертації.

Додаткові (тези та інші)

27. Соколова А. В. Класична музика в сучасній інтерпретації. Інноваційні пріоритети у розвитку науки. *Збірник наукових матеріалів XXVII Міжнародної науково-практичної конференції*. Вінниця, 2019. С. 23–28.

28. Соколова А. В. Сучасні підходи до проблем в музичній освіті Великобританії // Міжнародний журнал «Virtus» Scientific Journal. Канада, Монреаль, 2019. Вип. 31. С. 131–134.

29. Соколова А. В. Культурна історія носіння масок. *Ерделівські читання : зб. матеріалів доп. на міжнародній наук.-практ. конф.*, 17-19 травня 2016 року. Ужгород, 2016. С.71-73.

30. Соколова А. В. Історія Венеціанської карнавальної маски. *Конференція «Захід-Схід: Культура і сучасність» : зб. матеріалів доп. міжнародної наук.-творчої конф.* Одеса, 2020. С. 96-98.

31. Соколова А. В. Бритсько-кельтські сліди в традиціях козацько-шляхетської України. *Трансформація музичної освіти і культури: Традиція і сучасність : зб. матеріалів доп. міжнародної наук.-творчої конф.*, 30 квітня – 2 травня 2019. Одеса, 2019. С. 105–108.

32. Соколова А. В. Англійська культурна ідея ХХ століття і України. *Сучасний культурний простір у мистецтвознавчому дискурсі : зб. матеріалів доп. міжнародної дистанційної наук.-практ. конф.* Київ, 2019. С. 40–41.

33. Соколова А. В. Британський фольклор: сучасні виклики та шляхи розвитку. *Музичне мистецтво та культура: Захід – Схід : зб. матеріалів доп. на міжнародній наук.-творчій конф.* Одеса, 2019. С. 147–148.

34. Соколова А. В. Вокальна музика в англійській придворній Масці і Антимасці. *Трансформація музичної освіти і культури: Традиція і сучасність. Проблеми поколінь і їх культурно-мистецьких втілень : зб. матеріалів доп. міжнародної наук.-творчій інтернет-конф.* Одеса, 2020. С. 106–114.

35. Sokolova A. Придворний театр Масок епохи Єлизавети I в Англії. *Scientific Achievements Modern Society : Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference Liverpool, United Kingdom*. Liverpool, 2020. P. 840-844.

36. Соколова А. В. Візантійська трагедія в англійському театрі епохи Відродження. *Ерделівські читання : доп. на міжнародній наук.-практ. конф.*, 12-13 жовтня 2020 року. Ужгород, 2020. С.18.

АНОТАЦІЯ

Соколова А. В. Візантійсько-лицарський культурний феномен у релігійних і творчих традиціях Британії-Англії та Русі-України. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 — Теорія та історія культури (мистецтвознавство). Національна музична академія України імені П. І. Чайковського, Міністерство культури та інформаційної політики України. Київ, 2021.

У дисертації досліджено історичні взаємодії Британії-Англії та Русі-України від візантійсько-християнського періоду неподіленої церкви до XVII століття з опорою на лицарсько-аристократичні принципи культурних відносин націй. Визначено особливості націєтворення в середньовічній Європі, коли християнська релігійна єдність стає визначальною для всього материкового простору, охоплюючи й островні землі Британії.

Виявлено тяжіння британського язичництва до християнських ідеалів і цінностей за аналогією скіфо-слов'ян у Криму, які прийняли християнство в I столітті н. е. Це заклало основи культурної генетики православного віросповідання: від релігійних рухів в Англії, спрямованих на поєднання англіканства і православ'я, до нинішньої солідаризації вищого англіканства з православ'ям у Великобританії.

Висвітлено етапи виникнення й становлення релігійно-культурних відносин Британії і Русі, у центрі яких перебували інтенсивні контакти русів і британсько-кельтських учених-проповідників. Підкреслено вплив духовного мистецтва танцю, як спадщини Візантії, на український схід і британський захід; виявлено ознаки сакральності античної танцювальності в рухах-жестах-позах, що виражають «відрив від землі» у високих одиничних стрибках, хороводних фігурах з «легким торканням» землі й тощо.

Розкрито давні західні православні традиції, сформовані під впливом містицизму друїдів, слов'янських волхвів і християнської містики у військових діях козаків-характерників.

Доведено, що антично-язичницькі і християнсько-містичні традиції Маскових і маскарадних дійств у східних і західних православних звичаях були безпосередньо пов'язані з передріздвяними й різдвяними святами, що зумовило синтез святкової обрядовості вшанування зимового сонцестояння, коляди у слов'ян, сатурналій в англів та аналогічних кельтських свят, пов'язаних з християнським Різдвом. Сакральна природа різдвяних свят проступає у рядженнях, вечорницях в Україні, у виставах масок-антимасок у Британії-Англії.

Організація масок, за очевидної їх театралізації, мала сакральновселенський зміст гармонізації світу. Вистави масок завершувались спільним танцем виступаючих і присутніх (revel), згодом у Масках почали виконувати вокальні партії, що сприяло становленню й розвитку англійської мадригальної опери.

Православна основа духовної культури Британії-Англії, зумовлена прийняттям християнської віри в умовах неподіленої церкви IV–XI століття, виявилась у творчості ірландських бардів, включно до XVII століття, а також в унікальній аристократичній театральності-салонності.

Лицарські традиції торговельно-воєнних експедицій в Русі-Україні виявлено в діях українського чумацтва, подібних до поведінкових стереотипів європейського лицарства, українських козаків.

Здійснено порівняльний аналіз культурних типологій націй, географічно й культурно розділених, але таких, що виявляють генетичну пам'ять у прийнятті східнохристиянської релігії православ'я нерозділеної церкви. Дослідження культурної генетики націй надало можливість виявити специфічні поведінково-

психологічні розмежування, що зумовлюють унікальні прояви національно-державного буття.

Ключові слова: язичництво, салонно-духовна театральна культура Візантії, творчість бардів-філідів, ірландсько-бритська чернеча вченість, аристократизм, культурно-релігійні традиції Британії-Англії та Русі-України, лицарсько-аристократична культура, духовно-сакральна культура танцю, вечорниці, придворна маска, козацтво, чумацтво.

АННОТАЦІЯ

Соколова А. В. Византийско-рыцарский культурный феномен в религиозных и творческих традициях Британии-Англии и Руси-Украины. Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора искусствоведения по специальности 26.00.01 — Теория и история культуры (искусствоведение). Национальная музыкальная академия Украины имени П. И. Чайковского, Министерство культуры и информационной политики Украины. Киев, 2021.

В диссертации исследовано историческое взаимодействие Британии-Англии и Руси-Украины, начиная от византийско-христианского периода существования неразделенной церкви и до XVII века, с опорой на рыцарско-аристократические принципы культурных отношений наций.

В диссертации подчеркнута влияние духовного искусства танца, как наследия Византии, на украинском востоке и в Британии. Выявлены черты преемственности в древних западных православных традициях от мистицизма друидов, славянских волхвов, христианской мистики в военных акциях казаков-характерников.

Подчеркнуто, что антично-языческие и христианско-мистические традиции масочных и Маскарадных действий в восточных и западных православных обычаях были связаны с предрождественскими и рождественскими праздниками. Сакральные истоки рождественских праздников прослеживаются в традициях святок, вечерниц в Украине, в политическо-духовном «театре» масок-антимасок в Британии-Англии.

Определен православный базис духовной культуры Британии-Англии, обусловленный принятием христианской веры в период неразделенной церкви IV–XI века, который имел свое продолжение в творчестве бардов вплоть до XVII века.

Осуществлен сравнительный анализ культурных типологий наций, географически и культурно разделенных, но имеющих генетическую общность в принятии восточно-христианского православия в эпоху неразделенной церкви.

Ключевые слова: язычество, салонно-духовная театральная культура Византии, творчество бардов-филидов, ирландско-бриттская монашеская ученость, аристократизм, культурно-религиозные традиции Британии-Англии и Руси-Украины, рыцарско-аристократическая культура, духовно-сакральная культура танца, вечерницы, придворная Маска, казачество, чумаки.

SUMMARY

Sokolova A. V. Byzantine-knightly cultural phenomenon in the religious and creative traditions of Britain-England and Rus-Ukraine. Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation to obtain the degree of Doctor of Arts in Specialty 26.00.01 — Theory and History of Culture. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine, Ministry of Culture and Information policy of the Ukraine. Kyiv, 2021.

The dissertation examines the historical interactions of Britain and England and Rus-Ukraine from the Byzantine-Christian period of existence of the Undivided Church until the XVII century, based on knightly-aristocratic principles of cultural relations of the nations.

A specific feature of the allure of British paganism to Christian ideals and values is revealed by analogy with the adoption of Christianity by the Scythian-Slavs of the Crimea in the 1st century AD; such attraction laid the foundation for the cultural genetics of the Orthodox religion for subsequent times: from the religious movements of the XIX century in England, aimed at unification of Anglicanism and Orthodoxy, to the present manifestations of unification of higher Anglicanism and Orthodoxy in Great Britain.

The study covers the stages of occurrence and strengthening of religious and cultural relations between Britain and Rus-Ukraine, in the center of which were the intensive contacts of the Rus and British-Celtic scholarly preachers.

The dissertation emphasizes the influence of the spiritual art of dance in Britain and the Ukrainian East, as the heritage of Byzantium, identifying signs of the continuity of sacred ancient dance, which were traced in movements-gestures-poses of "dematerialization".

The study traces the features of the continuity of the ancient West Orthodox traditions regarding the mysticism of the Druids, Slavic Magians, and Christian mysticism in the military actions of the Cossacks-characteristic.

It is emphasized that the ancient pagan and Christian-mystical traditions of masquerade performances in Eastern and Western Orthodox customs, were associated with pre-Christmas and Christmas holidays, which led to a synthesis of festive rites of veneration of the winter solstice, the feast of Kolyada for the Slavs, the feast of Saturnalia for the English, and similar holidays among the Celts, which were directly related to the traditions of Christian Christmas.

The sacred origins of the Christmas holidays have been determined by traditions of Christmas and Vechornytsi in Ukraine, and finally in the political-spiritual "theater" of Anti-Masque and Masque in Britain-England.

Masques, with the obvious theatricality of their performances, displayed the sacred-universal meaning of the world Harmonization. Masque performances ended with a joint dance (revel) of all the participant of the performance. Subsequently, Masque performances began to fill with vocals, which, in the end after all, became the impetus for the development of the *original English madrigal opera*.

The Orthodox basis of spiritual culture was emphasized for Britain-England, due to the adoption of the Christian Faith during the existence of the Undivided

Church in the IV–XI centuries, which was reflected in the creativity of Irish bards up to the XVII century, and in the unique aristocratic theater-salon traditions.

Features of knightly traditions in trade and military expeditions of Ancient Rus were recognized in the stereotypical behavior of the Ukrainian chumaks. Obvious analogies of behavioral stereotypes of Western knights and Ukrainian Cossacks are given.

A comparative analysis of the cultural typologies of nations that were geographically and culturally divided, but exhibited genetic memory in the adoption of Eastern Christian Orthodoxy in the era of the Undivided Church, was performed.

A study of the foundations of the cultural genetics of nations led to the essential paradigm of ideas and behavioral distinctions that determine the manifestations of unique national-state events being as a generic sign.

Key words: paganism, salon and spiritual theater culture of Byzantium, creativity of filids and bards, Irish-British monastic scholarship, aristocracy, cultural and religious traditions of Britain-England and Rus-Ukraine, knightly-aristocratic culture, spiritual and sacred culture of dance, Vechornitsi, court Masque, Cossacks, chumaks.

Підписано до друку 22.03.2021 р.
Обсяг 0.9 авт.арк. Формат 60х90/16
Тираж 100 прим. Папір друкарський. Різографія.
Надруковано з готового оригінал-макету.
Центр оперативної поліграфії «Мастер-копи»
65023, м. Одеса, пров. Лютеранський 5
тел. (048) 770-43-04